

Cuprins

Mulțumiri	5
Glosar	13
Introducere	15
1. Obiectivul și ipoteza cercetării	16
2. Corpus și metodă	17
3. Actualitatea modelului imagologic al iudeo-convertitului	20
4. Prezentarea dimensiunilor proiectului	21
5. Asimilare, marginalizare, excludere	21
6. Alteritatea - definiții și delimitări	26
7. Stereotipul	31
8. Antisemitism sau anti-iudaism?	33
9. Construcția identității și alterității în Spania Medievală	39
PARTEA I: Nașterea Celuilalt	43
I. Scurtă istorie a evreilor și iudeo-converțiilor iberici	45
1. Origini ale sefarzilor în spațiul iberic	45
2. Perioada vizigotă	47
3. Evrei în Spania musulmană, evrei în Spania creștină	48
4. Statutul evreilor în regatele creștine	53
5. Istoria convertirilor evreilor sefarzi	55
6. Convertirile forțate ale evreilor: 1391-1415	57
II. Identitatea marană	67
1. <i>Conversos</i> și sefarzi	67
2. Diferențierea converțiilor - facțiuni	71
3. Moștenirea evreiască – practici religioase marane	78
III. Obsesia sângelui pur	87

1. Puritatea originii spaniolilor	87
2. Puritatea evreiască	91
3. Identități în conflict	94
4. Rasism, protorasism, antisemitism	98
IV. Stereotipurile despre evreu și iudeo-convertit	107
1. Venerația mariană	107
2. Evreul stereotipat în opera alfonsiană	108
3. Evreul stereotipat în <i>Milagros de Nuestra Señora</i>	119
4. Stereotipul transferat iudeo-convertitului în <i>lirica cancioneril</i>	122
5. Arta evreiască iberică, un posibil răspuns ideologic către creștini	136
6. Concluzii	142
PARTEA a II-a: Excluderea monstruosului	143
V. <i>Sentencia-Estatuto</i>, prima legislație rasială împotriva iudeo-converțiților	145
1. Contextul politic și social	145
2. <i>Sentencia-Estatuto</i> , document-model pentru construcția identității iudeo-convertitului	149
3. „Evreul” lui Pero Sarmiento	161
4. Critica documentului în epocă și consecințele sociale ale acestuia	165
5. Utilitatea conceptului de puritate a sângelui în constructul identitar local	172
VI. <i>Traslado de una carta de privilegio que rey don Juan II dio a un hijodalgo</i> - o satiră de lezmajestate	175
1. Maranii, parte a epopeii antisistem	176
2. Rețeta pentru un proces inchizitorial	183
3. Concluzii	188
VII. <i>Alborayque</i>, iudeo-convertitul ca animal fantastic	193

1. Un pamflet anti-converso.....	194
2. Islamizarea imaginii iudeo-converțiților.....	217
3. Originea și reprezentările islamice ale lui Al-Burak	217
4. De ce islamizarea imaginii iudeo-converțiților?	226
5. Anticristul.....	231
6. Concluzii	234
VIII. Edictul Granada, sfârșitul evreilor în Spania și începutul persecuției iudeo-converțiților	235
1. Legislația antisemită a Regilor Catolici	235
2. Edictul de la Granada – 1492.....	237
3. Exilul post-expulzare din 1492: cazul Portugalia	254
4. Dreptul de reîntoarcere a evreilor în regatele spaniole	258
5. Tribunalul Sfântului Oficiu	260
Concluzii	265
ANEXE	275
BIBLIOGRAFIE	307
Index	315

Introducere

În Peninsula Iberică a secolului al XV-lea, *celălalt*, străinul prin excelență, este iudeo-convertitul. Identitatea acestuia se construiește pe baza stereotipului medieval despre evreu. Cine este acest străin, acest celălalt? În realitate, nu este evreul *per se*, căci acesta a fost expulzat în 1492 din Spania, respectiv în 1497 din Portugalia, ci „evreul ascuns”, cripto-evreul. Este numit *converso* sau, mai popular, *marrano*, substantive echivalente cu erezia, cu necurățenia, cu perfidia, adică atribute specifice ale evreului, conform mentalului medieval, în ciuda faptului că acest evreu este deja creștin. *Converso* înseamnă „convertit” și este una dintre multele denumiri date iudeo-converțiților, care capătă conotație negativă. Pentru a-i diferenția de creștinii vechi li se mai spunea *confeso* – „adept care și-a asumat confesiunea de credință”, *tornadizo* – lit. „cel care se întoarce”, „apostat”, *nuevo cristiano* – „nou creștin”, *marrano* – se pare, „porc”, *xueto* – „porc” (pentru iudeo-converțiții din Insulele Baleare), *hombres de la nación* – „oameni ai națiunii”, *portugueses* – „portughezi”. Termenul peiorativ de *marrano* era cel mai utilizat în rândul vechilor creștini pentru a-i denumi pe iudeo-converțiți, deoarece se credea că toți iudaizau în secret. Acest fapt însemna că, social și prin nume, erau creștini, iar în privat, evrei, respectând *halacha*, legile de puritate evreiești, consfințite în *Levitic*. Originea termenului este foarte controversată, însă opinia generală este că semnifică „porc”, referindu-se la faptul că acești converțiți nu consumau porc, ceea ce indica practicile lor iudaizante.

Ar fi derivat din ebraicul *Mar'at 'Ayin* sau aparență, ceea ce se referea la faptul că aceste persoane erau doar în aparență creștini. Alte derivări fanteziste sunt din cuvântul *Mumar* sau apostat, căruia i s-a adăugat o terminație spaniolă (*Mumarano*); *Mohram Atta* – „Ești excomunicat”; sau *mar anus* - „domn forțat”). Oricum, faptul că termenul era practic necunoscut printre evrei arată că

nu a apărut în comunitatea lor și că trebuie căutată o origine neevreiască pentru el. O proveniență care a fost sugerată este din al doilea cuvânt din sintagma bisericească pentru blestem, *Anathema Maranatha*; o alta este din arăbescul *Mura'in*, care înseamnă ipocrit. Oricum, toată această speculație lingvistică nu este necesară. Cuvântul *marrano* este un termen vechi spaniol, datând din perioada Evului Mediu timpuriu, și înseamnă porc. Inițial aplicat nou-converțiților, mai întâi, probabil, ironic, cu referire la aversiunea lor față de animalul în chestiune, a ajuns în cele din urmă un termen general pentru blestem, care s-a răspândit de-a lungul secolului al XVI-lea în aproape toate limbile Europei Occidentale.¹

Identitatea pe care societatea creștină o atribuie iudeo-convertitului este evreiască, deoarece el este moștenitorul acestei „rase” și, în consecință, tot imaginarul negativ creștin catolic despre evreu este transferat iudeo-convertitului.

1. Obiectivul și ipoteza cercetării

Silogismul pe care se va construi această identitate în imaginarul creștin este, în varianta sa simplificată, acesta: *evreul este impur, convertitul este evreu, deci convertitul este impur*. Din punctul de vedere

---

¹ Cecil Roth, *A History of the Marranos*, Skokie: Varda Books, 2001, pp: 27-28: „It has been derived from the Hebrew *Mar'at 'Ayin* or Appearance of the Eye, as referring to the fact that these persons were only ostensibly Christians. Other fanciful derivations are from the word *Mumar*, or apostate, given a Spanish ending (*Mumarano*); *Mohram Atta* - „Thou art Excommunicated”; or *Mar Anuss* - „Master Anuss”. However, the fact that the term was practically unknown amongst the Jews indicates that it did not originate amongst them, and that a non - Hebrew origin must be sought for it. One such derivation which has been suggested is from the second Word in the ecclesiastical term of execration *Mura'in*, signifying hypocrite. However, all this linguistic speculation is needless. The Word *Marrano* is an old Spanish term dating back to the early Middle Ages and meaning swine. Applied to the recent converts in the first place perhaps ironically, with reference to their aversión from the flesh of the animal in question, it ultimately became a general term of execration which spread during the sixteenth century to most of the languages of western Europe.” Aici și în continuare, traduceri din engleză, spaniolă, franceză și portugheză ne aparțin - M.C.

al configurației sociale, convertitul preia practic locul antecesorului său, evreul, și devine elementul alogen prin excelență, așadar, periculos, ce trebuie marginalizat sau asimilat. Din perspectiva creștinilor spanioli, botezul nu a reușit să creeze o mutație ontologică în ființa iudeo-converțiților, cum susținea Biserica. Din contră, convertitul este un factor disturbant, un element de impuritate continuă în corpul social, care trebuie să fie eliminat.

Lucrarea de față își propune să analizeze modalitatea inedită prin care se construiește identitatea unui Același devenit străin, într-un context special, al Spaniei de la sfârșitul Evului Mediu și începutul Renașterii. Este momentul unei schimbări structurale în spațiul iberic. Străinul face parte inițial din cadrul aceleiași comunități religioase, dar el este desprins de corpul social și definit precum Celălalt și, uneori, ca un Celălalt absolut, pornind pentru prima dată de la criteriile etnice. În acest proces de diferențiere, autoritatea laică joacă un rol tot mai important. Ea este cea care, dorind să creeze un stat unitar, deci o identitate statală proprie, apelează la figura convertitului ca mijloc de diferențiere. Construcția identității străinului are, așadar, baze rasiste și putem chiar vorbi de antisemitism *avant la lettre*. Voi argumenta că aceasta este dominată de figura evreului convertit, a „evreului ascuns”. Ea se realizează pe trei căi: *intelectuală*, prin opere literare, corespondențe ale clericilor etc.; *populară*, prin predici, pamflete, iconografie; prin *decizii ale autorităților*, care sunt, de asemenea, discursuri, edicte etc. Ea are un fundament religios, dar și unul laic. De asemenea, este tridimensională, incluzând perspectiva creștinilor vechi, perspectiva evreilor expulzați și perspectiva iudeo-converțiților. Dominantă va fi însă perspectiva creștinilor vechi.

2. Corpus și metodă

Lucrarea analizează și pune în legătură, în a doua parte (*Excluderea monstruosului*), texte ale autorităților și pamflete cu scopul de a delimita elementele de construcție a imaginii Celuilalt și, de asemenea, pentru a evidenția existența caracterului premeditat al acțiunii discursive a autorilor acestor texte. Vom avea în vedere literatura primară despre iudeo-converțiți, respectiv pamfletele și

satirele pe care le considerăm antisemite *avant la lettre* și care încep să apară încă din secolul al XV-lea, dar a căror diseminare se face mai ales în prima parte a secolului al XVI-lea. Este și cazul pamfletului *Alborayque*, care va reprezenta textul central al corpusului tezei de față. Alegerea lui este justificată de complexitatea și originalitatea pe care o ridică argumentația propusă de autorul anonim al acestui text de la sfârșitul veacului al XV-lea. Ceea ce vom puncta ca remarcabil este faptul că stereotipul, în cazul pamfletului *Alborayque*, intră într-o logică inedită. El este transferat de la o categorie religioasă la o alta, care se află în aproximativ aceeași familie etnico-ideologică (de la evreu la iudeo-convertit), dar și într-o familie etnico-ideologică diferită (de la musulman la iudeo-convertit). În acest sens, vom face o serie de comentarii legate de tematica animalului fantastic al lui Mahomed, Al-Burak, așa cum apare în tradiția musulmană. Vom realiza comentarii, de asemenea, la una dintre scrierile literare care au fost traduse din arabă în castiliană și care au făcut posibilă popularizarea animalului cu pricina, *Libro de la escala de Mahoma*.

Analiza hermeneutică va include și alte pamflete și *coplas* ale literaturii minore, care vizează evreii și iudeo-converțiții. Această literatură era produsă pentru mase, care puteau fi astfel influențate și „educate”, pentru a crea un curent de opinie și atitudini omogene. De obicei, aceste producții literare erau citite în piețele orașelor sau târgurilor. Ele sunt forme de exprimare esențiale, atunci când vorbim despre modul în care se construiește și se transmite imaginea străinului în Peninsula Iberică.

Un alt pamflet care va fi analizat pe larg este *Traslado de una carta de privilegio que el rey don Juan II dio a un hijodalgo*, care a apărut în mai multe manuscrise, unul dintre ele intitulându-se *Privilegio del rey don Juan Segundo concedido a un hombre llamado Hernando, privado suyo, para ser marrano, aunque no lo era por nacimiento*. Satira a fost inspirată de decizia luată de primarul orașului Toledo, Pedro Sarmiento, în 1449, *Sentencia-Estatuto*, document care va face de asemenea obiectul analizei în cadrul tezei, alături de scrisoarea transmisă regelui Juan al II-lea, *La soplación e requerimiento que Pero Sarmiento e el común de Toledo, por sí e por las otras cibdades del rreyno, presentaron sobre el*

çerco e agrauios que le fazían. Ambele documente au drept miză eliminarea tuturor iudeo-converțiților din posturile publice locale, pe criterii etnice. Mai mult, decizia viza eliminarea acestora și din posturile private și crearea unei diferențe nete între două categorii socio-confesionale: creștinii vechi și creștinii noi. În vederea înțelegerii acestui fenomen complex care a însemnat construcția identității străinului, vom analiza actul normativ adoptat de Pedro Sarmiento, legile anterioare acestuia, precum și o parte a legilor *Cortes*-urilor, dar și Edictul de la Granada, prin care Regii Catolici hotărăsc expulzarea evreilor din Peninsula Iberică, normele legate de impunerea statutelor de puritate a sângelui; de asemenea, vom trece în revistă elementele constitutive ale proceselor intentate de Inchiziție iudeo-converțiților. Înainte de a ajunge la acest punct, pentru a înțelege mai bine cum se alcătuiește portretul dușmanului public și cum acesta devine parte a imaginarului colectiv, va fi necesar să stabilim care sunt stereotipurile în care îl încadrează literatura vremii pe iudeo-convertit. O situație interesantă este aceea că stereotipurile despre acesta sunt în bună măsură consecința unei încadrări negative care îl au ca actor pe evreu. Odată ce evreimea tinde să dispară, iudeo-converțiții primesc toate atributele antecesorilor lor. Vom analiza deci în relație strânsă stereotipurile despre evreu și convertit, trecând prin câteva poeme selectate din *Cantigas de Santa María*, operă atribuită regelui Alfonso al X-lea, și *Milagros de Nuestra Señora*, de Gonzalo de Berceo. De asemenea, fragmente de *coplas* și poeme din *lirica cancioneril* vor oferi materialul necesar analizei discursului marginalizării. *Cancionero general* și *Cancionero de obras de burlas provocantes a risa* sunt parte din *corpus*.

De asemenea, vom trece în revistă fragmente ale literaturii rabinice (*responsa*) adresate problematicii iudeo-convertitului, care întregesc astfel statutul pe care deopotrivă lumea creștină și lumea iudaică i-l atribuie evreului creștinat.

Metodologic, cercetarea va fi centrată pe interpretarea hermeneutică a unui corpus definit de texte. Hermeneutica are în vedere înțelegerea unui text, pornind de la ansamblul discursiv din care acesta face parte. Aceasta presupune, înainte de toate, descrierea contextului cultural și istoric în care sunt redactate textele aflate în

corpus. De aceea, prima parte a lucrării (*Nașterea celuilalt*) este consacrată descrierii acestui context și încercării de a conceptualiza temele cele mai importante. Analiza hermeneutică va fi susținută de literatura secundară, respectiv operele de specialitate ale unor autori consacrați în domeniul studiilor iudaice și cu precădere al problematicii legate de universul *converso* medieval – David Nirenberg, Kevin Ingram, Norman Roth, Cecil Roth, Renée Levine Melammed, Joseph Pérez, Dwayne Carpenter, Benzion Netanyahu, Yitzhak Baer, Ram Ben-Shalom, Léon Poliakov, Stephen Haliczer, Enrique Cantera Montenegro, Jeremy Lawrance, Pilar Bravo Lledó, Miguel Fernando Gómez Vozmediano și Antonio Castillo Gomez etc.

Întreaga tematică este circumscrisă domeniului imagologiei. Conceptul-cheie în analiza imaginii iudeo-convertitului, așa cum este aceasta construită prin pamfletul central, *Alborayque*, este cel propus de Jean Baudrillard: *alteritate radicală*, „ireconciliabilă, incomprehensibilă și chiar inimaginabilă”.¹

3. Actualitatea modelului imagologic al iudeo-convertitului

Problematika marginalizării în cadrul aceleiași categorii profesionale, pe criterii rasiale, stă la baza construcției imaginii străinului. Modelul de discriminare, născut într-un spațiu multicultural și multiconfesional, așa cum era Spania sfârșitului de Ev Mediu, a fost extins pe alte continente, dar, mai important, a supraviețuit timpului. Îl regăsim în toate statele care au adoptat politica nazistă în anii interbelici, dar și astăzi, acolo unde afirmarea identității naționale face din străin pretextul pentru lupta împotriva așa-zisei dizolvări a valorilor pe care naționaliștii le susțin. Spania Evului Mediu creează deci un model prim de construcție imagologică ce va fi utilizat și dezvoltat, aplicat, în funcție de context, în întreaga istorie a Europei moderne și în mod special în secolul al XX-lea. Lucrarea contribuie, așadar, la identificarea originilor construcției imaginii unui Celălalt care este

---

¹ Jean Baudrillard, Marc Guillaume, *Figuri ale alterității*, București, Ed. Paralela 45, 2002, p.132.

pentru prima oară identificat ca diferit rasial și etnic în istoria Europei, dar și a imaginii străinului în general. Concluziile ei vor fi, sperăm, cu atât mai utile în contextul actual, în care noi manifestări ale rasismului și antisemitismului își fac simțită prezența pretutindeni în lume.

4. Prezentarea dimensiunilor proiectului

Cercetarea de față are în vedere faptul că întreaga construcție a figurii străinului, a celuilalt, în Spania medievală, este centrată pe iudeo-converțiți. Aceștia asumă tot imaginarul preexistent în Peninsula Iberică despre evrei ca element alogen. Treptat, ei devin o problemă socială pentru Spania. Vom arăta că, deși puterea politică încearcă să-i asimileze în corpul social pe acești nou-veniți în sânul catolicismului, populația – de la clasele de jos până la cele de sus – se mișcă în sens opus. Aceasta îi respinge violent pe nou-converțiți, folosind moștenirea genetică „impură” a acestora drept argument suprem pentru necesitatea marginalizării și excluderii lor. Decizia expulzării evreilor din Peninsula agravează situația – apar nou-converțiții. Aceștia, în integralitatea lor, sunt văzuți ca infideli și tratați ca atare. La rândul lor, împărțiți în mai multe categorii, iudeo-converțiții se radicalizează în sensul revenirii la origini sau al adoptării unei forme străine de credință, creându-și, astfel, o identitate distinctă, marană.

5. Asimiliare, marginalizare, excludere

Spania de dinainte de 1492 cunoaște apariția și creșterea alarmantă a unui fenomen nou, antisemitismul, pe fondul existenței unei noi categorii etnico-confesionale: iudeo-converțiții.

Apti, datorită noului statut de creștini, să ocupe poziții de putere în ierarhia socială, vechii evrei au avantajul alfabetizării și al calificării profesionale în meseriile tipice clasei de mijloc, dar și posibilitatea penetrării clasei aristocratice, prin mariaje. Această condiție a lor va conduce la o eră a conflictelor sociale, marcate de pogromuri, precum cele din Toledo (1449, 1467, 1473), și de adoptarea măsurilor de excludere pe criterii etnice a iudeo-converțiților, cum este impunerea certificatelor de

puritate a sângelui, și, anterior acestora, aplicarea *Sentencia-Estatuto*¹. Deși se va opune clivajului pe care noile statute sociale le creează între creștinii vechi și creștinii noi, Biserica nu va rămâne în afara acestui joc. În 1480, va deveni funcțională Inchiziția spaniolă. Suprema, așa cum i se mai spunea, a fost creată cu scopul precis de a combate erezia care se bănuia că există în sânul comunității iudeo-converțiților. Această bănuială avea fundamentul ei însă. Chiar dacă nou-creștinați, vechii evrei rămân fideli propriilor obiceiuri ancestrale, practică meseriile învățate, locuiesc în cartierele evreiești – *las juderias* – și trăiesc ca o comunitate endogamă, asemenea evreilor, într-o organizare comunitară relativ asemănătoare acestora (*aljama*). Aceste elemente sunt dominante însă mai ales în prima generație de converțiți.

Discriminarea evreului convertit are la bază *antiudaismul antic și medieval*, dar cunoaște noi valențe și primește noi semnificații care vor aduce în prim-plan ideea de moștenire etnică maculată, generată de sângele purtat. Ideea apare în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Marginalizarea de acest tip, legiferată, se manifestă pentru prima oară în cadrul societății laice atunci când, în anul 1449, în Toledo, după o revoltă a vechilor creștini împotriva *conversos*, liderul orașului, creștinul Pero Sarmiento, adoptă o lege care va crea drumul aplicărilor, de-a lungul următoarelor secole, a ceea ce poartă numele de edicte de puritate a sângelui. Documentul lui Sarmiento interzicea tuturor converțiților să mai ocupe funcții publice sau să facă parte din confrerii, pe motiv că au sânge evreiesc. Identitatea etnică definită în acești termeni purta în ea toată gama de stereotipuri legate de evreitate care îi făceau pe converțiți să fie niște paria. Acum însă apare un element nemaîntâlnit în Europa: separarea socială și etnică între două categorii de creștini: *cristianos viejos (lindos)* și *cristianos nuevos (marranos)*. Ruptura ideologică va fi amendată de papa Nicolae al V-lea prin bula *Humani generis inimicus*, în 1449. Cu toate acestea, va fi încălcată din secolul al XVI-lea, inclusiv de clerul spaniol, care îi va exclude din sânul său toți converțiții evrei. Statutele de puritate a sângelui (*limpieza /pureza de sangre*) generate de edictul lui Sarmiento se vor extinde,

---

¹ Edict emis de primarul orașului Toledo, Pedro Sarmiento, în anul 1449, prin care evreii converțiți la creștinism erau eliminați din administrația publică, pe motiv că au sânge evreiesc.

asemenea unei boli, treptat, în toată Spania, pe verticală și pe orizontală, și vor fi exportate în America. Stranietatea constă în faptul că ele nu au fost niciodată asumate legal la nivel central, dar au fost aplicate ori de câte ori era necesară eliminarea unui individ nedorit. Se va naște astfel în Spania o adevărată obsesie a originii, nobleții și vechimii. Toposuri care să le exprime se vor regăsi cu prisosință în literatura veacurilor al XVI-lea și al XVII-lea. Nici operele picarești și nici marele Miguel de Cervantes Saavedra nu s-au dat în lături de la a le lua în derâdere.

Inchiziția devine funcțională în 1480 și are drept obiectiv curățarea de erezie a iudeo-converțiților, suspecti de apostazie. Bănuiala că iudaizau, respectiv că mimau că sunt creștini, dar în fapt practicau iudaismul se fundamenta exclusiv pe faptul că erau evrei și că trăiau în continuare ca niște evrei. Pentru a nu-i mai corupe pe converțiți, are loc, în 1480, o primă expulzare a evreilor din Andaluzia spre alte zone ale Regatului. Ultimul pas va fi eliminarea definitivă a evreilor din Peninsula Iberică, prin Edictul de expulzare emis în 1492 de Regii Catolici, unde scrie, negru pe alb, că motivul fundamental al deciziei este faptul că evreii îi corupeau pe nou-creștinații evrei de la calea cea dreaptă a catolicismului:

Am fost informați că în regatele noastre existau niște creștini răi care iudaizau și au au renegat Sfânta noastră Credință Catolică, din cauza comunicării permanente dintre evrei și creștini (...). Am convenit să îi dăm afară pe toți numiții evrei și evreice din regatele noastre și ca niciodată să nu se întoarcă vreunul dintre ei.¹

Pe de o parte, societatea laică este cea care îmbrățișează ideea eliminării converțiților pe criterii etnice, pe de cealaltă parte, Biserica își va construi, treptat, o ideologie a purității, pe care o va aplica

---

¹ „Granada, 31 de marzo 1492, Provisión de los Reyes Católicos ordenando que los judíos de Burgos y su obispado, como lo de todos sus reinos salgan de ellos”, în Asunción Blanco Martínez, *Razones y consecuencias de una decisión controvertida: la expulsión de los judíos de España en 1494*. Revista Kalakorikos, 10, 2005, pp.: 26-35: „(...) porque nos fuimos informados que en estos nuestros reynos abia algunos malos christianos que judaizaban e apostaban de nuestra Santa Fe Catolica, de lo qual hera mucha causa la comunicacion de los judios con los christianos (...) acordamos de mandar salir todos los dichos judios e judias de nuestro reynos e que jamas tornen ni buelban a ellos ni a alguno dellos.”

„ereticilor”. După mai mult de un secol de discriminări prin legi și de convertiri forțate, prin metoda *disputatio*, dar și prin forța armelor (în 1391) și încercarea de asimilare a evreilor care au decis să nu plece în 1492 și să devină creștini, societatea spaniolă va crea în sânul ei imaginea a ceea ce se numește „evreul ascuns”. Construcția identitară a convertitului se va realiza mai ales în opoziție cu creștinul vechi, dar, deloc de neglijat, cel puțin până la dispariția sefarzilor din Peninsulă, și în opoziție cu evreul. Această situație se va schimba, tratat, după 1492.

În raport cu evreul, convertitul era fie *anus*, respectiv convertitul prin forță, așa cum a fost cazul majorității covârșitoare în perioada 1391-1415, fie *meshumad*, convertitul prin proprie voință. De aici, firește, raportarea evreului la convertit este de două tipuri – mai tolerant cu primul, intransigent cu al doilea, cu atât mai mult cu cât convertitul *meshumad*, nu de puține ori, se pune în slujba misionarismului catolic – fie e participant la *disputatio*, fie pur și simplu se opune și se dezice de cosangvinitatea evreiască. Pentru *meshumad*, situația se va schimba, în mod dramatic, mai ales după pogromurile la adresa convertiților din 1449 și apariția statutelor de puritate a sângelui. E de menționat, totuși, că multe dintre răspunsurile rabinilor din secolul al XV-lea și, mai ales după expulzare, în secolul al XVI-lea, când iudeo-converțiții vânați de Inchiziție contemplează posibilitatea fugii din teritoriile spaniole și a revenirii la iudaism, tratează problematica identității acestor converțiți din perspectiva legilor purității evreiești (*halacha*). Ele analizează teme precum moștenirea genetică prin mamă și/ sau tată evrei, validitatea actului botezului, problema circumciziei, căsătoria cu o creștină ca adulter etc. Cea mai mare problemă o reprezintă converțiții aflați la a doua sau la a treia generație. Un posibil răspuns al identității iudeo-convertitului îl dă rabinul Shimeon ben Zemah Duran, care

afirmă că nu există diferență între un evreu și converțiții voluntar sau forțat, iar copilul unei femei convertite este evreu, chiar dacă tatăl este gentil.¹

---

¹ Dora Zsom, *Uncircumsied converts in sephardi responsa from fifteenth and sixteenth centuries*, în *Iberoamerica global*, vol. I. nr. 3, iulie 2008, p. 165: „Shimeon ben Zemah Duran affirms that there is no difference between Jews